

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

У статті розкрито особливості формування особистості дітей з вадами зору. Особливу увагу приділено питанням розвитку адаптаційних механізмів зазначеної категорії дітей до соціуму, корекційну та роз'яснювальну роботу з ними, оскільки при глибоких порушеннях зору можуть сформуватися занижена або завищена самооцінка, усвідомлення несамостійності, недостатньої компетентності, а також через косметичний дефект, занепокоєння і тривожні очікування. Саме тому фахівцям потрібно здійснювати навчання всіх членів сім'ї про особистісні характеристики їхньої дитини.

Ключові слова: соціалізація; діти з обмеженими функціональними можливостями; вади зору; адаптація; соціальний захист.

Постановка проблеми в загальному вигляді. За даними Світової Організації охорони здоров'я, кожен десятий житель Землі – людина з обмеженими можливостями. За даними Міністерства охорони здоров'я, інваліди складають 10 % населення земної кулі, з них 120 млн діти і підлітки. Серед дітей-інвалідів найбільш чисельна вікова група 8-14 років (42,3 %), переважають хлопчики (59 %). Близько 80 % дітей з функціональними обмеженнями виховуються в сім'ях, решта – в інтернатних закладах.

Соціально-економічна ситуація, що склалася на сучасному етапі розвитку України, кризові явища у сфері економіки і фінансів зумовлюють необхідність посилення соціального захисту дітей-інвалідів та дітей з обмеженими функціональними можливостями, визначення пріоритетних напрямів у цій важливій роботі.

Діти та молодь з обмеженими функціональними можливостями потребують, не тільки матеріальної підтримки, заходів медичної, професійної та соціально-побутової реабілітації, а також створення належних умов для реалізації власних здібностей, розвитку особистих рис, задоволення потреб у соціальному, моральному і духовному самовдосконаленні.

Актуальність цієї проблеми зумовлена існуванням багатьох невирішених проблем життя дітей з функціональними обмеженнями, оскільки вони не мають доступу до багатьох сфер діяльності суспільства, обмежені у своїх правах порівняно з іншими. Існує вже певна закономірність, коли людину з вадами розвитку скоріше готові пожаліти, ніж з нею співпрацювати, звідси – проблема працевлаштування молоді з фізичними вадами.

Однією з умов задоволення цих потреб є докорінна перебудова суспільної етики та реалізація гуманістичної концепції розвитку особистості. Соціальний захист людей з обмеженою дієздатністю повинен наближати умови їхнього життя до умов життя

здорових людей, поступово збільшувати реальну можливість отримання ними освіти, здобуття професії, здійснення особистісного самовдосконалення.

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей соціалізації дітей з вадами зору до соціуму.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Проблема дітей з обмеженими можливостями вивчалася досить широким колом науковців. А. Капська досліджувала питання соціальної та психологічної допомоги дітям з обмеженими можливостями, а також роботу з сім'ями, які виховують дітей-інвалідів, Т. Успенська у своїх роботах розкриває головні проблеми, з якими стикається дитина з функціональними обмеженнями, а також причини інвалідності і методи їх реабілітації. Вивченням питання дітей з порушенням зору займалися: Л. Виготський, ним розглядалися питання особливостей розвитку дітей з вадами зору; І. Соколянський, В. Вертугіна досліджували особливості навчання виховання дітей дошкільного віку з вадами зору; Г. Мустафаєв приділяє значну увагу вихованню незрячих дітей в сімейному оточенні; С. Покутнева досліджує питання корекції психічного розвитку сліпих та розробку відповідних корекційних та виховних методик для дітей з вадами зору. Відомі своїми розробками деяких специфічних правил для дітей з вадами зору тифлопедагоги Н. Зайцева, М. Гареева, А. Бутенко, Л. Ремезова. На сьогодні далеко не всі аспекти проблем дітей з вадами зору достатньо розглянуті та вивчені.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу. Становище дітей з вадами зору – це больова точка сучасного суспільства.

Останнім часом їхні проблеми стали відомими не тільки спеціалістам та батькам, а й суспільству. Одна з проблем, яка стоїть перед фахівцями, це проблема соціалізації дітей, які мають порушення зору.

Процес соціалізації передбачає різнобічне пізнання дитиною навколишньої дійсності, засвоєння нею системи соціального досвіду шляхом «входження» у соціальне середовище, але цей процес для дитини з вадами зору значно ускладнюється. Усе це впливає на особистісний розвиток дитини деформує процес її соціалізації. Як вважав К. Роджерс, одним із перших кроків соціалізації є самореалізація особистості, а для цього потрібне безумовне прийняття самого себе.

При глибоких порушеннях зору, як наслідок внутрішня незадоволеність, можуть сформуватися занижена або завищена самооцінка, усвідомлення несамостійності, недостатньої компетентності, а також через косметичний дефект, занепокоєння і тривожні очікування.

У тих випадках, коли у дитини внаслідок якихось причин свідомо або несвідомо формуються негативні уявлення про себе, про власні психічні та фізичні можливості, може розвиватися агресивність, відмова від діяльності.

У підлітковому віці у дитини формується усвідомлення самої себе. Постійні ускладнення, які доводиться долати сліпій або слабкозорій дитині в житті, можуть спричинити так звану внутрішню картину власного дефекту. Виникає відчуття самотності, страху перед необхідністю бути самостійною, обходитись без допомоги інших, залежністю від інших. Підліток, намагаючись відстояти власне «Я», відмовляється від допомоги, стає менш активним, більшість часу проводить на самоті. Адже вимушена самостійність і малорухомий спосіб життя впливають на життєву позицію людини. Звідси відмова від навчання прийомом роботи в сліпу, небажання вчитися письму і читанню по Брайлю, взяти в руку тростину. Типовими є пояснення: «Люди будуть дивитись, що я такий молодий та здоровий з тростиною...».

До важких психічних станів у підлітковому стані відносять також нав'язливі страхи та тривожні очікування. Серед найпоширеніших страхів у сліпих дітей є страх забруднення (наприклад, дитині здається, що у неї брудні руки, і вона їх часто мие); страх тварин, які нібито знаходяться навколо і можуть завдати шкоди або навапи, на яких можна випадково наступити. Дитина не завжди розповідає про такі стани, переживає їх сама. Батьки у таких випадках повинні чуйно ставитися до дитини, викликати на відверту бесіду або запропонувати гру. Наприклад, це може бути «Малюнок страхів». Дитині пропонується намалювати словесно або на папері, якщо дозволяє зір, як вона уявляє страх. Після цього поговорити з дитиною, пояснити недоречності її страхів, зняти з неї напруження [1, с. 32].

Не можна зменшувати роль сім'ї, в якій виховується дитина. Вона відіграє найважливішу роль у соціалізації незрячої дитини. Для незрячої дитини сім'я – це перше і найближче оточення, з яким вона стикається. Тому, спілкуючись з дитиною, батькам потрібно коментувати всі свої дії, все це дозволить дитині сприймати інформацію щодо навколишньої дійсності за допомогою збережених аналізаторів, «бачити за допомогою слуху» [3, с. 286]. Не можна

піддаватися жалю, що дитина не бачить всієї краси заходу сонця, відтінку квітів, краще розповісти їй про захід сонця, а квітку дати понюхати [5, с. 201].

Підготовка незрячих дітей до самостійного життя, як один з найважливіших напрямів, передбачає навчання їх самообслуговуванню. Проте для таких дітей оволодіти навіть найпростішими навичками самообслуговування – завдання дуже складне. Тому найперша увага зосереджується на таких розділах її навчання, як харчування, житло, зовнішній вигляд, догляд за іншою дитиною. У зв'язку з цим здійснюється навчання всіх членів сім'ї про особистісні характеристики дитини.

Не можна обійти увагою проблеми дітей з вадами зору, які перебувають у школі-інтернат. Перебування дитини тривалий час у школі-інтернат має двобічний ефект: з одного боку, школа краще здійснює корекційний вплив на її розвиток, з іншого боку, у певній мірі відриває від сім'ї, члени сім'ї відвикають від дитини і важко встановлюють з нею емоційний зв'язок.

Вплив дефекту і зокрема вади зору на розвиток психіки дитини також не являється прямим і однозначним, він відбивається в системному характері порушень, серед яких виділяють вторинні і третинні дефекти.

Формування структури особистості дитини з вадами зору умовно можна поділити на 3 блоки.

Перший блок структури особистості складає формування таких психічних процесів, як мислення, мова. Вони знаходяться в безпосередній залежності від порушень зору, і за рахунок розвитку компенсаторних процесів вони розвиваються до рівня норми.

Другий блок структури особистості – психічні стани, також відчувають вплив дефекту, хоча цей вплив має тимчасовий характер. Сюди входять емоції, що виникають при появі чи усвідомленні свого дефекту.

Третій блок структури особистості – темперамент, характер, здібності, направленість особистості. Вони розглядаються як стійкі її властивості, що визначають особистість дитини.

Можна говорити про те, що глибокі порушення зору впливають на формування всієї психіки людини, включаючи і особистість. Діти з вадами зору вже в дошкільному віці починають розуміти свою відмінність від звичайних дітей, а підлітки по-справжньому переживають свою фізичну недосконалість. Тому реабілітація направлена на адаптацію незрячої дитини до свого оточення, і ця адаптація пов'язана з особливостями особистості дитини.

Виділяють 3 аспекти адаптації до свого оточення: адаптація особистості до предметного світу, до соціального середовища та до власного «Я».

У першому випадку йдеться про досягнення мобільності, самостійності, впевненості, тобто формування або відновлення умінь і навичок, необхідних для самостійного життя.

Другий аспект пов'язаний із взаємодією дитини з соціальним оточенням, з активністю цього оточення, тобто із взаємовідношенням зрячих і незрячих, з спілкуванням.

Третій аспект пов'язаний з оцінкою власного становища в суспільстві, з відношенням до свого дефекту, з переживанням свого «Я» [3, с. 286].

На сьогодні ще немає однозначної відповіді на питання, яка форма виховання цієї категорії незрячих дітей є правильною, в якій вони будуть почуватися вільно. Так, навчаючись у спеціальній школі, діти з вадами зору мають змогу не тільки отримувати знання з певних предметів, але й спілкуватися зі своїми однолітками. Поряд з перевагами навчання в такій школі можна виділити і певні недоліки, серед яких звуження кола шкільного спілкування, замість того щоб виводити дитину з ізольованого світу, веде до ще більшої її ізольованості. Щоб незряча дитина менше відчувала свою особливість, до неї треба підходити з такими ж вимогами, що й до здорової дитини. Саме це положення і повинно лежати в основі навчання і виховання дітей з вадами зору.

Отже, як вже зазначалося, у дітей з порушенням зору підвищена тривожність, вразливість, оскільки вони позбавлені можливості бачити, що відбувається навкруги, вони не знають, хто до них наближається, що за предмет може з'явитися у них на дорозі. Ці діти знаходяться в постійному напруженні від того, що не уявляють, що їх оточує. За умови систематичного впливу на дитину, її психіку дію негативних чинників можна зменшити. При цьому дитина з вадами зору здатна досягти значних результатів. Їй потрібна комплексна допомога батьків, педагогів, психологів, соціальних педагогів, а також всього суспільства в цілому. Оскільки, щоб дитина не відчувала себе

обмеженою, неповноцінною, не такою, як інші, то потрібно, перш за все, щоб оточення її сприймало адекватно, щоб суспільство не тільки проявляло співчуття та жаль до неї, але й щоб могло з такою дитиною співпрацювати. Тому, розглянувши питання щодо соціалізації дітей з вадами зору, можна говорити про те, що ця категорія населення найбільш вразлива, оскільки протягом усього періоду розвитку дитині притаманне відчуття неповноцінності. Це відчуття викликає постійну тривогу дитини, у неї працює установка «я не такий, як всі».

Висновки дослідження і перспективи подальшого розгляду. Отже, для повноцінного розвитку дитини з вадами зору потрібно:

- сформувати позитивне, доброзичливе, розуміюче ставлення в суспільстві до проблем таких дітей;
- створити умови для належного навчання і виховання, що забезпечило б здобуття освіти на високому рівні;
- забезпечити гідний рівень виховання та розвитку в самій сім'ї, адекватного відношення до дитини з боку дорослих членів родини;
- сформувати відповідні умови для спілкування дітей з однолітками відповідно до уподобань та інтересів, розвивати їхній кругозір.

Саме забезпечення цих положень для розвитку, виховання та соціалізації дітей з вадами зору дозволить уникнути ізоляції, залежності, невпевненості, тривожності дитини і дозволить їй жити у суспільстві, не відчуваючи своєї неповноцінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевська Л. В. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Л. В. Борщевська, Л. В. Зіброва, І. Б. Іванова. – К. : Український інститут соціальних досліджень. 1999. – 79 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : [навч. посіб.] / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 246 с.
3. Лубовский В. Н. Специальная психология: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. Н. Лубовский, Т. В. Розина, Л. И. Солнцева ; [под ред. В. И. Лубовского]. – [2-е изд.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 464 с.
4. Мустафаев Г. Роль родини у формуванні життєвих планів незрячих старшокласників / Г. Мустафаев. – К., 1998.
5. Синьова Е. П. Тифлопсихологія / Е. П. Синьова. – К. : ВОУФУ. – 5Ф «Візаві», 2002. – 296 с.

О. Г. Платонова,

ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, г. Чернигов, Україна

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

В статье раскрываются особенности формирования личности детей с дефектами зрения. Особое внимание уделяется вопросам развития адаптационных механизмов данной категории детей к социуму, коррекционную и разъяснительную работу с ними. Так как при глубоких нарушениях зрения могут сформироваться заниженная либо завышенная самооценка, осознание несамостоятельности, недостаточной компетентности, а также через косметический дефект, обеспокоенность и тревожные ожидания. Именно поэтому специалистам необходимо осуществлять обучение всех членов семьи о личностных характеристиках их ребёнка.

Ключевые слова: социализация; дети с ограниченными функциональными возможностями; дефекты зрения; адаптация; социальная защита.

*O. G. Platonova,
T. Shevchenko CNPU, Chernihiv, Ukraine*

**SOCIALIZATION PECULIARITIES OF CHILDREN WITH
LIMITED FUNCTIONALITY**

The article discusses the peculiarities of the personality formation of children with visual impairments. Special attention is devoted to the questions of development of adaptation mechanisms of this category of children to society, correctional work with them. Severe visual impairments can be the reason for the formation of overly high or low self-esteem, awareness of ones dependence, insufficient competence, and because of a cosmetic defect – sence of anxiety and and anxious expectations. That is why the specialists must educate all members of the family about personality traits of their child.

Keywords: *socialization; children with the limited functional possibilities; visual impairments; adaptation; social defence.*

Рецензенти: *Носко М. О., д. пед. н., професор;
Завацька Л. М., к. пед. н., професор.*

© Платонова О. Г., 2014

Дата надходження статті до редколегії 25.11.2014